

Respect op het plein

Werken aan gedragsverandering in de buurt

Nanne Boonstra
Jodi Mak
Ron van Wonderen

Juli 2009

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1. Werken aan leefbaarheid in de openbare ruimte	11
1.1 Inleiding	11
1.2 Pedagogiek in de buurt	13
1.3 Positieve en negatieve buurteffecten	14
1.4 Thuis Op Straat als beloftevolle interventie	16
1.5 Opvoeden met sport en spel	18
1.6 Doelstelling en vraagstelling van het onderzoek	20
2. Bewonersbetrokkenheid en gedragsverandering	23
2.1 Inleiding	23
2.2 Bewonersbetrokkenheid	23
2.3 Beïnvloeden van gedrag in de openbare ruimte	27
3. Drie praktijken onderzocht	33
3.1 Inleiding	33
3.2 Methodologische verantwoording	33
3.3 Beschrijving van de drie TOS praktijken: Schiedam, Leiden en Amsterdam	34
3.4 Professioneel werken op pleinen	41
3.5 Conclusies	46
4. Bewonersbetrokkenheid	49
4.1 Inleiding	49
4.2 Bereik onder kinderen	50
4.3 Bereik onder jongeren	54
4.4 Bereik onder ouders en volwassenen	58
4.5 Conclusie	63

5. Pedagogische aanpak	69
5.1 Inleiding	69
5.2 Gezonde opvattingen en duidelijke normen	69
5.3 Binding en erkenning	73
5.4 Kansen en vaardigheden	77
5.5 Conclusies	79
6. Terugblik en Conclusies	81
6.1 Inleiding	81
6.2 Pedagogische infrastructuur	81
6.3 Werken aan pedagogiek in de buurt	83
6.4 Bewonersbetrokkenheid	84
6.5 Gedragsverandering op het plein	86
6.6 Betrouwbare versus onbetrouwbare pleinen	87
6.7 Aanbevelingen	87
Bijlage 1 Topics vragenlijst en observatieschema	91
Bijlage 2 Literatuurlijst	93

Samenvatting

In dit onderzoek beschrijven we hoe in de openbare ruimte vraaggericht en in samenwerking met andere professionele instellingen succesvol gewerkt kan worden aan het vergroten van de leefbaarheid en pedagogische kwaliteit van de buitenruimte. Goede openbare ruimte fungeert als belangrijke verblijfs- en ontmoetingsplek in buurten en wijken. De VROM-raad stelt in het advies 'Publieke ruimte' (VROM-raad, juni 2009) dat de openbare ruimte condities creëert voor het publieke leven en zodoende mede bepaalt hoe de leefomgeving wordt beleefd en gebruikt. Onderwerp van ons onderzoek is de sociale interventie Thuis Op Straat (TOS). Door verschillende landelijke adviesorganen is TOS bestempeld als beloftevolle interventie. Ook in een recent onderzoek van het SCP wordt TOS als succesvolle werkwijze besproken. Daarbij komt dat TOS een organisatie is die hoofdzakelijk werkt in de openbare ruimte in risicovolle buurten.

Met de onderzoeksuitkomsten beogen we algemene uitspraken te doen over vergelijkbare sociale buurtinterventies. De buurt wordt namelijk naast het gezin en de school steeds meer gezien als een belangrijke en betekenisvolle context voor de socialisatie en de opvoeding van (jongere) buurtbewoners. De Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid beveelt in haar advies aan de regering 'Waar-den, normen en de last van het gedrag' (2003) aan om de buurt als opvoedingsmilieu serieus te nemen. De relatie tussen opvoeding en de buurt wordt mooi geïllustreerd in de door de Raad van Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) in 2001 geïntroduceerde begrippen '*pedagogische infrastructuur*' en '*buurtpedagoog*'. Het eerste begrip gaat over het netwerk van ouders, gezinnen, scholen, kinderopvanginstellingen, buurten, clubs en verenigingen. Zij nemen ieder een deel van de verantwoordelijkheid van de opvoeding voor hun rekening (RMO, 2001). Wijken met problemen ontbreekt het vaak aan een vanzelf-

sprekende gemeenschapszin waarop mensen kunnen vertrouwen (vgl WRR, 2005). Voor kinderen in deze wijken is het van belang dat er een dergelijke goede pedagogische infrastructuur wordt opgebouwd. Het begrip '*buurtpedagoog*' is geïntroduceerd door prof. dr. Micha de Winter en staat model voor een herijking van het publieke domein als geheel. De publieke ruimte waarin de hedendaagse jeugd opgroeit, moet opnieuw met volwassenen worden gevuld. Steun en toezicht moeten hand in hand gaan. Het jeugd- en jongerenwerk speelt hierin volgens hem een belangrijke rol. De moderne jeugdwerker is volgens De Winter als *buurtpedagoog* '*een makelaar in respect*' (RMO, 2008).

Het onderzoek is uitgevoerd bij de TOS-praktijken in Leiden, Schiedam en Amsterdam. De medewerkers van TOS zijn te typeren als pleinwerkers, of pleincoaches. Hun werkterrein is breder dan alleen het buurtplein, maar veel activiteiten en werkzaamheden worden uitgevoerd op en rond buurtpleinen. Een belangrijke constatering is dat de werkers van TOS niet *de baas* zijn op een plein, maar net als andere pleingebruikers *te gast* zijn. De werkers hebben niet meer rechten dan de andere pleingebruikers en zijn niet bevoegd om mensen weg te sturen of de toegang te ontzeggen. Dit is een groot verschil met het traditionele buurthuiswerk waar de werkers 'de baas zijn' in het buurthuis.

Een belangrijke constatering is dat er op alle drie de praktijken pedagogisch wordt gewerkt. De pleinmedewerkers spelen een belangrijke rol in de pedagogische infrastructuur. Het gaat hierbij niet om een algemene integrale aanpak, maar het leveren van maatwerk en snelle actie. De sociale professionals in de frontlinie op de pleinen signaleren kinderen die dreigen te ontsporen (kinderen in de knel) en melden deze kinderen of jongeren bij het buurtnetwerk overleg (zogenaamde buurtnetwerken 0-12 jarige). Bij dit overleg zitten vertegenwoordigers van basisscholen, politie, gemeente, GGD, jongerenwerk en opbouwwerk. De pleinwerkers zijn als het ware 'de ogen van de straat'. Zij zien en ervaren de kinderen op andere momenten dan andere partijen. Gezamenlijk zijn ze in staat om een totaalbeeld van de kinderen te schetsen (gedrag op school, gedrag thuis, gedrag in de openbare ruimte, crimineel gedrag). Als het nodig is worden samen-

werkingspartner bilateraal ingeschakeld (basisschool, wijkagent, jeugdzorg, gemeente). Een belangrijk kenmerk is de functionaliteit van het professionele netwerk waar TOS deel van uitmaakt. Geen van de betrokken partijen heeft een monopoliepositie, ze hebben elkaar nodig om ervoor zorg te dragen dat kinderen niet ontsporen en dat problemen in de buurt in de kiem worden gesmoord. Professionals in de frontlinie (docenten, wijkagenten, TOS-medewerkers, opbouw-werk) weten elkaar snel te vinden, beschikken in veel gevallen over elkaars mobiele nummer. Het deel uitmaken van de formele overleg-structuur in wijken (maandelijks overleg binnen buurtnetwerk 0-12 jarige), maakt het gemakkelijker elkaar ook op andere tijdstippen aan te spreken en signalen snel en adequaat door te geven.

Het handelingsrepertoire van TOS-medewerkers bestaat uit het geven van positieve aandacht en feedback aan kinderen en jongeren die ze via een breed palet aan activiteiten weten te bereiken. Dit geldt ook voor de meest lastige en overlastgevende groepen. De door ons onderzochte praktijken werken al meer dan zeven jaar in dezelfde buurten. De werkers kennen de kinderen bij naam, kennen veel van hun ouders en het sociale netwerk in de buurt. De professionals geven aan dat er gedurende een aantal jaren, minimaal drie keer in de week op een plein gewerkt moet worden om invloed te hebben op het gedrag. Een belangrijke voorwaarde is ook dat er een vertrouwensrelatie is tussen de kinderen, jongeren en de werkers.

Als we de bevindingen over de effecten van de sociale buurtinterventie TOS op het gedrag van kinderen samenvatten, dan is het effect volgens geïnterviewden vooral zichtbaar in het gedrag van de kinderen en jongeren gedurende de activiteiten. Het effect van de interventie op het sociaal vertrouwen en de veiligheid in de buurt wordt bevestigd door het feit dat het aantal kinderen dat durft buiten te spelen, toeneemt. Daarbij krijgen ouders het vertrouwen dat hun kinderen veilig buiten kunnen spelen, waardoor er ook kinderen (vooral meisjes) naar het plein komen die anders binnen zouden zitten. De meningen zijn verdeeld over de vraag of de effecten van de TOS-interventie zich ook uitstrekken naar het gedrag van de kinderen buiten de pleinactiviteiten.

TOS is succesvol in het verleiden van kinderen om naar buiten te komen of buiten te blijven: ze bereiken zowel *buitenkinderen* - kinderen die ook buiten zouden zijn als TOS er niet zou zijn - als *binnenkinderen*. Deze laatste groep zou zonder TOS niet of in ieder geval veel minder buiten zijn. Hun ouders laten het niet toe dat ze zonder begeleiding buitenspelen. Als we kijken naar de groep jongeren, dan concluderen we dat TOS hoofdzakelijk *buitenjongeren bereikt* en zogenaamde *betrokken jongeren*. De eerste groep zijn jongeren die zonder TOS ook buiten zijn. Het voornaamste doel van TOS is dat ze zich op zo'n manier gedragen dat bewoners geen last van ze hebben. De zogenaamde *betrokken jongeren* zijn jongeren die als kind bij TOS hebben gespeeld. TOS heeft in de loop der tijd een goede band met deze jongeren opgebouwd. Deze jongeren hebben nu een voorbeeldfunctie voor kinderen en andere jongeren in de buurt. Wat betreft het bereik onder ouders en volwassenen concluderen we dat TOS vooral succesvol is in het verleiden van buurtbewoners om in plaats van *helemaal niks, iets* te gaan doen in de buurt. Bewoners - vaders en moeders van de kinderen - zetten zich in bij het organiseren van evenementen en het uitvoeren van activiteiten, en houden toezicht tijdens grote manifestaties. Alle praktijken geven aan dat zowel ouders als andere volwassen buurtbewoners zich moeilijk laten mobiliseren om actief deel te nemen aan activiteiten. Structurele betrokkenheid is eerder uitzondering dan regel.

In termen van Blokland (2004) kunnen we stellen dat het TOS lukt om de 'publieke familiariteit' rondom pleinen te vergroten. Het wantrouwen van kinderen en hun ouders over het gedrag van andere buurtbewoners in de buurt neemt af. Bewoners krijgen ook meer vertrouwen in de buurtpleinen. Door de aanwezigheid van de pleinprofessionals veranderden buurtpleinen van een onbetrouwbaar plein met onduidelijke gedragsnormen, in een betrouwbaar en voorspelbaar plein waar duidelijk is hoe kinderen en jongeren zich horen te gedragen. In relationele zin betekent betrouwbaarheid dat bewoners erop vertrouwen dat de pleinorganisatie zijn gedane toezegging ook daadwerkelijk nakomt. Dit vertrouwen leidt ertoe dat ouders, jongeren en kinderen meer gebruik gaan maken van openbare ruimte in hun buurt. Pleinen dienen zo als belangrijke ontmoetingsplek voor verschillende

generaties buurtbewoners. Ze nodigen uit tot ontmoetingen die een positief effect hebben op sociale netwerkstructuren in buurten. Korte ontmoetingen en ontmoetingen met een structureel karakter - Putnam spreekt over bindend sociaal kapitaal (binnen groepen) en overbruggend sociaal kapitaal (tussen groepen) - dragen bij aan sociaal vertrouwen, sociale samenhang en leefbaarheid in de buurt (Putnam, 2000; Blokland, 2008).

Uit het onderzoek blijkt dat sociale interventies in de openbare ruimte een prominente rol (kunnen) spelen in het vergroten van bewonersparticipatie en het verbeteren van straat- en pleingedrag van kinderen en jongeren. Een eerste aanbeveling gaat in op het belang om meer te investeren in ambulante professionals in de openbare ruimte. De tweede aanbeveling sluit aan bij de uitkomst van het onderzoek dat de sociale professionals langdurig aanwezig moeten zijn in de wijken en dat de activiteiten deel uit moeten maken van een programmatische aanpak. Uit dit onderzoek blijkt verder dat professionele netwerken in buurten zich onderscheiden in de mate van functionaliteit. Buurtnetwerkoverleggen zijn geen doel opzicht, maar een middel tot het verbeteren van de sociale cohesie en leefbaarheid in de buurt. De coalities tussen publieke organisaties in wijken zijn gestoeld op vertrouwen tussen professionals op management en uitvoerend niveau. Een lange zittingstermijn van buurtprofessionals is een belangrijke voorwaarde om samenwerkingsverbanden in wijken vitaal en functioneel te laten zijn. Tot slot bevelen we aan een bedrijfsinformatiesysteem te ontwikkelen - zoals gebruikt wordt door TOS - voor vergelijkbare sociale buurtinterventies. Een informatiesysteem geeft inzicht in behaalde *input* en *output* resultaten (verantwoording naar opdrachtgever en netwerkpartners) en maakt resultaatgericht werken mogelijk.